

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกไท-ยวนในจังหวัดราชบุรี

Local Wisdom Inheritance of Teen Chok Tai-Yuan Fabric Production
in Ratchaburi Province

ดร. วรธนา ไชยบรรดาลสุข¹ กุลยา อนุโลก² วรลักษณ์ ทองประยูร³

บทคัดย่อ

ผ้าตีนจกไท-ยวน เป็นผ้าทอพื้นเมืองซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชาวโยนกแห่งเมืองเชียงใหม่ที่มีการสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน วัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1) รวบรวมองค์ความรู้ด้านลวดลายผ้าตีนจกไท-ยวนในจังหวัดราชบุรี 2) ทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกไท-ยวนสู่ช่างทอรุ่นใหม่ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลช่วงปี พ.ศ. 2557-2558 พื้นที่ศึกษาคือตำบลคูบัว ตอนแร และรางบัว จังหวัดราชบุรี ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือปราชญ์ชาวบ้าน ช่างทอผ้าตีนจกรุ่นเก่า และนักวิชาการด้านผ้าตีนจกไท-ยวน เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาด้วยการรังสรรค์ข้อมูลครบทุกประเด็นแบบองค์รวม

ผลการวิจัยพบว่า ลวดลายผ้าตีนจกซึ่งเป็นลายดั้งเดิมของชาวไท-ยวนราชบุรี มี 8 ลาย คือ ดอกเซีย กาบ หน้าหมอน โกงแก้ง กาบดอกแก้ว โกงแก้งซ้อนเซีย กาบซ้อนหัก และหักนกคู่ ส่วนกลุ่มบ้านคุณยายซ้อน กำลังหาญ ลักษณะของลวดลายและการเรียกชื่อลาย มีความแตกต่างกันไปบ้าง แต่มี 8 ลายเช่นเดียวกัน ได้แก่ เซียซ้อนหัก เซียซ้อนเซีย หักซ้อนหัก โกงแก้ง หน้าหมอน เกี้ยวซ้อนกาบ ซ้อนกาบ และหักดำ ผู้วิจัยได้รวบรวมลายกราฟของผ้าตีนจก แล้วจัดเก็บอย่างเป็นระบบด้วยการจัดทำเป็นคู่มือการทอผ้าตีนจกไท-ยวนราชบุรี เผยแพร่ถ่ายทอดคู่มือไปยังกลุ่มคนที่สนใจ และจัดฝึกอบรมให้กับช่างทอผ้าตีนจกรุ่นใหม่ จำนวน 15 คน ผลการฝึกอบรมพบว่าผู้เข้ารับการอบรมได้รับความรู้ในการทอผ้าเพิ่มขึ้น สามารถทอผ้าตีนจกลายพื้นฐานได้ และรู้จักลวดลายผ้าตีนจกมากขึ้น

คำสำคัญ: การถ่ายทอด ภูมิปัญญา ผ้าตีนจกไท-ยวน

Abstract

Teen Chok Tai-Yuan fabric was a kind of local hand-woven textile, which was formulated by the local wisdom of the Yonok settlers in Chiang Saen city. It was passed down to descendants over many generations. The research focused on: 1) codifying the knowledge repository of Teen Chok Tai-Yuan fabric patterns in Ratchaburi province, 2) transferring the local wisdom on Teen Chok Tai-Yuan fabric production through the weavers of new generations. Qualitative research method was used for data collection and undertaken from 2014 to 2015. The area of the study was in Tambon Kubue, Tambon Donrae, Tambon Rang Pum Bue in Ratchaburi province. The 15 key informants included local philosopher, primitive Teen Chok weavers, as well as academic experts in Teen Chok Tai-Yuan textile. Data was

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง

^{2,3}อาจารย์คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง

collected by In-depth Interview, Unstructured interview, Non-Participant Observation and Participant Observation. Data analysis was performed with content analysis and a holistic synthesis.

The finding was discovered that the original Teen Chok fabric patterns of Thai Yuan in Ratchaburi consisted of 8 common patterns as follows: 1) Dok-Sia, 2) Kab, 3) Na-Morn, 4) Khong-Kheng, 5) Kab-Dok-Khaw, 6) Khong-Kheng-Sorn-Sia, 7) Kab-Sorn-Hak, and 8) Hak-Nok-Khu. Likewise, those from household of Khun Yai Sorn Kamlangharn also had 8 patterns, but there was some difference in the designs and names as seen in the following list: 1) Sia-Sorn-Hak, 2) Sia-Sorn-Sia, 3) Hak-Sorn-Hak, 4) Khong-Kheng, 5) Na-Morn, 6) Keaw-Sorn-Kab, 7) Sorn-Kb, and 8) Hak-Dam. The researcher compiled the data of Teen Chok patterns and kept it systematically in form of a handbook of Teen Chok Thai-Yuan Fabric Production in Ratchaburi, and then distributed it over to all engaging parties. A training course was held to disseminate the knowledge gaining through 15 participants of Teen Chok present weavers in the community. After attending the course, the result revealed that the participants got greater ability to weave the standard fabric patterns, more familiar with patterns until they could recognize the patterns of Teen Chok fabric.

Keywords: dissemination, wisdom, Teen-chok Thai-Yuan

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผ้าจากไท-ยวนเป็นผ้าทอพื้นเมือง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษของชาวไท-ยวน ผู้สืบเชื้อสายมาจากชาวโยนกเมืองเชียงแสนแห่งอาณาจักรล้านนา ได้มีการสืบทอดการทอผ้าจากมาหลายชั่วอายุคน ภูมิปัญญาถือว่าเป็นปรัชญาชีวิต (เสรี พงศ์พิศ, 2547) เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน จากพ่อแม่ปู่ย่าตายายสู่ลูกหลาน จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ชาวไท-ยวน เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่อพยพมาจากชาวโยนกเชียงแสน ที่ก่อกำเนิดมา 200 กว่าปีแล้ว เมื่ออพยพมาอยู่จังหวัดราชบุรีได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านไร่นาที่ ต่อมามีการขยายครัวเรือนไปที่คูบัว ดอนตะโก ดอนแร่ หนองโพ บางกะโต รางบัว บ้านซำใหญ่ รางอาว และนาขุนแสน เป็นต้น ในอดีตชาวไท-ยวน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ทำนา ยามว่างนั้ภูมิปัญญาการทอผ้าจากที่ติดตัวมาทอผ้าขึ้นให้ลูกสาวและทอผ้าขาม้าให้ลูกชาย ถักกระเป๋าลายจากคาดเอวให้สามี ทอยามจกเพื่อถวายภิกษุที่เคารพนับถือ การทอเป็นไปตามโอกาสและฤดูกาล เมื่อไต่ว่างจากการทำนา ก็จะลงทอผ้า ผลงานจึงประณีตละเอียดอ่อน ทุกตารางนิ้วของผืนผ้าเกิดจากความตั้งใจมุ่งมั่นสอดใส่อารมณ์สุนทรีย์แห่งศิลป์ เพื่องานทอแก่คนที่ตนรักและนับถือ

การทอผ้าจึงแสดงออกถึงความเจริญรุ่งเรืองด้านศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคนผ่านทางลวดลายเส้นสีของผ้าที่สอดแทรกความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความรัก ความเคารพ และเรื่องราวต่าง ๆ ลงบนผืนผ้าที่แสดงออกถึงความเป็นเผ่าพันธุ์ของไท-ยวน

ต่อมาเมื่อสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ลูกหลานรุ่นใหม่ชาวไท-ยวนในจังหวัดราชบุรีไม่สนใจการทอผ้าด้วยกีพื้นบ้านแต่หันไปทำงานในโรงงาน และนิยมสวมใส่ผ้าแบบสากล คนที่เคยทอผ้าไท-ยวนได้ก็ลดน้อยลง เพราะคนแก่ทยอยเสียชีวิตไป เด็กรุ่นใหม่ไม่สนใจการทอผ้า ทำให้ศิลปการทอผ้าจากไท-ยวนเกือบจะสูญหายไป แต่แล้วช่วงปี พ.ศ. 2517-2529 ภูมิปัญญาการทอผ้าจากไท-ยวนได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่อีกครั้ง มีอาจารย์อุดม สมพร (2540) นายกสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทราย จัดประกวดธิดาผ้าจากประกวดผ้าจากโบราณและแข่งขันทอผ้าจาก อีกทั้งมีการจัดตั้งศูนย์สืบทอดศิลปะผ้าจกราชบุรีขึ้น เปิดสอนการทอผ้าจากให้แก่กลุ่มคนที่สนใจ รวมถึงผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรี เห็นความสำคัญที่จะช่วยกันฟื้นฟูการทอผ้าจากอย่างจริงจัง จึงได้จัดสรรงบประมาณเพื่อจัดตั้งศูนย์ทอผ้าขึ้น 3 แห่งที่ ตำบลคูบัว รางบัว และดอนแร่ และได้มอบหมายให้โรงเรียนในสังกัดสำนักงานประถมศึกษา วิทยาลัยเทคนิค

ในราชบุรี เปิดสอนการทอผ้าจากไท-ยวนทั้งหลักสูตรระยะสั้นและยาว ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจัดหาวิทยากรสอนทอผ้าให้แก่ชาวบ้านที่สนใจ ทำให้องค์ความรู้ด้านการทอผ้าจากที่กำลังจะสูญหายไปได้กลับคืนสู่ลูกหลานชาวไทย-ยวนได้อีกครั้งหนึ่ง

อย่างไรก็ดี ช่วงที่ส่งเสริมให้มีการฝึกหัดทอผ้าตีนจก มีปัญหาว่าเมื่อทอผ้าจกได้แล้ว หาที่จำหน่ายไม่ได้ และราคาผ้าตีนจกก็ถูกมาก จึงไม่เกิดแรงจูงใจให้ทำการผลิตเพื่อเป็นอาชีพ ช่างทอที่เคยได้รับการฝึกหัดทอผ้า จึงหันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ แทน องค์ความรู้ด้านการทอผ้าตีนจก จึงเริ่มซบเซาลงอีกครั้ง สอดคล้องกับงานศึกษาของ วรธรรมา โชคบรรดาลสุข และคณะ (2557) ที่พบว่าจำนวนคนทอผ้าตีนจกได้ลดน้อยลงเรื่อย ๆ เนื่องจากช่างทอแก่ชราลง และลูกหลานสนใจการผ่าน้อยลง การถ่ายทอดมีแต่เฉพาะในเครือญาติใกล้ชิดเท่านั้น ส่วนงานศึกษาของ เขตรัฐ พ่วงธรรมรงค์ (2553) ก็พบว่าคนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสำคัญในการผลิตผ้าจก เพราะค่าแรงไม่คุ้มค่า ใช้เวลาผลิตนาน

ระยะต่อมาเมื่อผ้าตีนจกมีคนผลิตได้น้อยลง จึงเกิดกระแสความต้องการมากขึ้น มีคนไปซื้อหาผ้าตีนจกเก่าตามหมู่บ้านมาเก็บสะสมไว้ ราคาผ้าตีนจกรุ่นเก่าจึงสูงขึ้นเรื่อย ๆ ชาวไท-ยวนที่มีผ้าจกเก่าซึ่งเป็นสมบัติของปู่ย่าตายายถูกนำออกมาขายจนหมดสิ้น ในที่สุดผ้าจกเก่าก็ขายหมดไปคนที่เคยทอผ้าตีนจกได้ จึงหันกลับมาทอผ้าตีนจกใหม่อีกครั้ง ก็ทอผ้าที่เคยมักมีมานานถูกนำมาปิดฝุ่น ซ่อมแซมให้มีสภาพใช้งานได้ ปัจจุบันผ้าตีนจกราคาสูงขึ้น คนรุ่นใหม่จึงหันมาสนใจการทอผ้าตีนจกกันมากขึ้น คนที่ไม่มีพื้นฐานในการทอผ้าตีนจก ก็ไปขอให้เพื่อนบ้านช่วยสอนให้ องค์ความรู้เริ่มถ่ายทอดขยายสู่วงกว้างมากยิ่งขึ้น ไม่ได้มีการถ่ายทอดอยู่เฉพาะภายในครอบครัวอีกต่อไป เมื่อตลาดของผ้าตีนจกขยายวงกว้างขึ้น ปัญหาก็ตามมา เพราะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาในหมู่บ้าน แล้วนำเส้นไหมเส้นด้ายไปจ้างช่างทอตามใต้ถุนบ้านทอผ้าให้ โดยจ่ายค่าจ้างเป็นรายฝืน หากทำเสร็จเร็วก็จะได้รับเงินเร็ว ดังนั้นช่างทอที่เริ่มหัดใหม่ จะรีบเร่งทอผ้า ทำให้ทอผ้าไม่แน่น อีกทั้งลวดลายก็ไม่ละเอียดอ่อนเหมือนช่างทอผ้าตีนจกรุ่นเก่า ความงดงามของผ้าตีนจกจึงลดน้อยลงไป เพราะไม่ได้คำนึงถึงคุณภาพมาตรฐาน อีกทั้งไม่รู้จักรลวดลาย เรียกชื่อลายของผ้าจกไม่ถูกต้อง คล้ายกับการทอผ้าไหมของชุมชนตำบลโคกงาน จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่ง ลออ ไชโยธา (2553) ศึกษาแล้วพบ

ว่า คนทอผ้าไหมที่ชำนาญมีน้อยลงและการถ่ายทอดก็มีน้อย ขาดการควบคุมคุณภาพมาตรฐาน

จากปัญหาดังกล่าว หากต้องการที่จะอนุรักษ์ส่งเสริมศิลปหัตถกรรมการทอผ้าตีนจกไท-ยวนให้คงอยู่ต่อไป ผู้วิจัยจึงเข้ามาศึกษา รวบรวมองค์ความรู้ด้านลวดลายผ้าตีนจกและการทอผ้าตีนจก นำมาจัดทำเป็นหมวดหมู่ จัดเก็บอย่างเป็นระบบ ทำการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทอผ้าตีนจกให้แก่กลุ่มคนที่สนใจ เพื่อสร้างช่างทอผ้าตีนจกรุ่นใหม่ขึ้นมาทดแทนช่างรุ่นเก่าที่แก่ชราลง เพื่อสืบทอดอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกไท-ยวน ให้ดำรงอยู่ และช่วยสร้างงานสร้างรายได้แก่คนในชุมชนของจังหวัดราชบุรีต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านลวดลายผ้าตีนจกไท-ยวนในจังหวัดราชบุรี
2. เพื่อทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกไท-ยวนสู่ช่างทอรุ่นใหม่

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา คือการรวบรวมองค์ความรู้ด้านลวดลายผ้าตีนจกไท-ยวน และการทอผ้าตีนจกไท-ยวน นำมาบูรณาการจัดเป็นหมวดหมู่ และจัดเก็บในรูปแบบของเอกสาร จากนั้นเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่กลุ่มคนที่สนใจ การศึกษาใช้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้
2. ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษาและผู้รู้หลัก คือ ผู้ผลิตผ้าตีนจกไท-ยวน ประชาชนชาวบ้านตำบล ผ้าตีนจกไท-ยวน และนักวิชาการด้านผ้าตีนจกไท-ยวน ในพื้นที่ตำบลดอนแร่ ตำบลรางบัว และตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี
3. ขอบเขตด้านระยะเวลาวิจัย ทำวิจัยระหว่างเดือนตุลาคม 2557 – กันยายน 2558

การทบทวนวรรณกรรมและแนวคิด

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ (knowledge management : KM)

พรธิดา วิเชียรปัญญา (2547) ได้อธิบายกระบวนการของการจัดการความรู้ตามแนวคิดของ Marquardt ไว้ 4 ประการคือ

- 1) การแสวงหาความรู้และรวบรวมความรู้จาก

แหล่งภายในองค์กรและนอกองค์กร เช่น การสอนงาน การสัมมนาฝึกอบรม การใช้ระบบพี่เลี้ยง การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง การจ้างที่ปรึกษา การเปิดรับข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ การรวบรวมข้อมูลจากลูกค้า คู่แข่งขัน และพันธมิตร

2) การสร้างความรู้ เป็นการสร้างสรรค์ความรู้ขึ้นใหม่ อาจได้ความรู้ที่เกิดจากสมาชิกขององค์กรค้นพบแนวทางได้เอง การรวบรวมและสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่เข้าด้วยกัน หรือนำความรู้ที่องค์กรมีอยู่ผนวกเข้ากับความรู้ของแต่ละบุคคลเพื่อให้เกิดเป็นความรู้ใหม่

3) การจัดเก็บและค้นคืนความรู้ เป็นระบบที่สามารถค้นหา ส่งมอบให้กับผู้ใช้ได้อย่างชัดเจน ถูกต้องทันเวลา และเหมาะสมกับความต้องการ องค์กรควรทำให้พนักงานทราบถึงช่องทางหรือวิธีการสำหรับการค้นหาความรู้ต่างๆ เช่น การทำสมุดจัดเก็บรายชื่อและทักษะของผู้เชี่ยวชาญ การประชุม และฝึกอบรม เป็นต้น

4) การถ่ายทอดความรู้และการใช้ประโยชน์ เป็นการเคลื่อนที่ของสารสนเทศและความรู้ระหว่างบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่งทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เช่น การประชุม การสื่อสารภายในองค์กรด้วยวิธีทัศน์ สิ่งพิมพ์ การเยี่ยมชมงานต่าง ๆ การหมุนเวียนเปลี่ยนงาน และใช้ระบบพี่เลี้ยง เป็นต้น

สมชาย นำประเสริฐชัย (2558) อธิบายว่าการจัดการความรู้ว่ามี 6 ขั้นตอน ได้แก่

1) การกำหนดความรู้ที่ต้องการ ช่วยให้บุคคลและองค์กรสามารถประเมินศักยภาพของตนเองได้จากความรู้ที่มีและความรู้ที่ต้องการ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการได้มาซึ่งความรู้

2) การแสวงหาความรู้จากภายนอก โดยการซื้อองค์ความรู้จากภายนอก การทำงานร่วมกับพันธมิตรทางธุรกิจ การจัดจ้างหน่วยงานภายนอก และการจัดจ้างที่ปรึกษา เป็นต้น

3) การพัฒนา/สร้าง/บูรณาการความรู้ เป็นการนำเอาความรู้มาบริหารจัดการให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตามความต้องการ เป็นแนวคิดการสร้างความรู้ผ่านกระบวนการ SECI ของศาสตราจารย์อิกุจิโร โนนาเกะ (Ikujiro Nonaka) ได้แก่ socialization คือ การแลกเปลี่ยนผ่านกระบวนการทางสังคม เช่น การอยู่ร่วมกัน การอยู่ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันจะเกิดการแลกเปลี่ยน

และสร้างความรู้แฝงในระดับบุคคล externalization คือ การสกัดความรู้ออกจากตัวบุคคล เป็นการเปลี่ยนความรู้แฝงที่อยู่ในตัวบุคคล ให้กลายเป็นความรู้แบบชัดแจ้งที่สามารถถ่ายทอดและจัดเก็บได้ combination เป็นการบูรณาการความรู้ชัดแจ้งเข้าด้วยกัน มีการจัดกลุ่มแบ่งหมวดหมู่ รวมทั้งเปลี่ยนความรู้ในระดับกลุ่มให้เป็นความรู้ที่ชัดแจ้งขององค์กรที่มีความซับซ้อนมากขึ้น internalization เป็นการประยุกต์ความรู้ชัดแจ้งให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ กระบวนการ หรือปรับปรุงให้เกิดคุณค่าเพิ่มขึ้น

4) การถ่ายทอด/แบ่งปัน/กระจาย/เผยแพร่/แลกเปลี่ยนความรู้ เป็นการถ่ายทอดความรู้แฝงและความรู้แบบชัดแจ้ง จากต้นทางไปยังปลายทางความรู้

5) การประยุกต์ใช้ความรู้และนำความรู้กลับมาใช้ใหม่ เป็นสิ่งสำคัญ เพราะไม่ว่าองค์กรจะมีความรู้มากหรือน้อยเพียงใด หากไม่สามารถใช้ได้ก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น

6) การจัดเก็บ/รักษา/ปรับปรุง/ตรวจสอบความรู้ให้มีความถูกต้องและทันสมัย

2. วัฒนธรรม ความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับการทอผ้าไทย-ยวน

หญิงไทย-ยวนผู้เป็นมารดาจะทอผ้าฝ้ายที่ย้อมด้วยคราม ให้กับลูกชายซึ่งบวชเป็นนาคได้นุ่งห่ม และทอสงบ จีวร ย่ามให้เมื่อบวชเป็นพระสงฆ์แล้ว ทอผ้าจากคลุมหัวนาคตอนทำพิธีบวช เนื่องจากมีความเชื่อว่า มารดาจะได้รับอานิสงส์ไม่น้อยไปกว่าลูกชายที่ได้อุปสมบท หญิงสาวชาวไทย-ยวนจะมีครอบครัวได้ต้องทอผ้าได้ และห้ามไม่ให้โหมกที่ทอผ้า ห้ามไม่ให้หนึ่งคู้กันที่คานกั เนื่องจากคานกัทำไว้สำหรับผู้ทอผ้านั่งคนเดียว หากมีผู้มานั่งคู้ด้วยอาจทำให้อุปกรณ์ชำรุดเสียหาย ห้ามชวนคุยขณะทอผ้า เพราะผู้ทอต้องใช้สมาธิมาก การมีความเชื่อเช่นนี้ เพราะต้องการให้ผู้ทอมีนิสัยรู้จักดูแลรักษาเครื่องมืออุปกรณ์ในการทอผ้าให้แข็งแรง ทนทาน เพราะอุปกรณ์ส่วนใหญ่ต้องสร้างขึ้นเอง ไม่มีขายตามท้องตลาด อีกทั้งมีความเชื่อว่า การทอหัวขึ้นจะต้องนำผ้าสีขาวมาเย็บต่อกับผ้าสีแดง ริมชายบนของผ้าสีขาวจะเย็บริมปล่อยให้ริมผ้าฟูขึ้น ด้วยเชื่อว่าจะนำความเฟื่องฟูมาให้กับผู้ใช้ผ้าชิ้นนั้น และต้องเอาผ้าแถบสีขาวมาต่อตามความกว้างของหัวขึ้น เรียกผ้าป่าว เพื่อป้องกันการทำคุณไสยและเสน่ห์ยาแฝด (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

3. การทบทวนวรรณกรรม

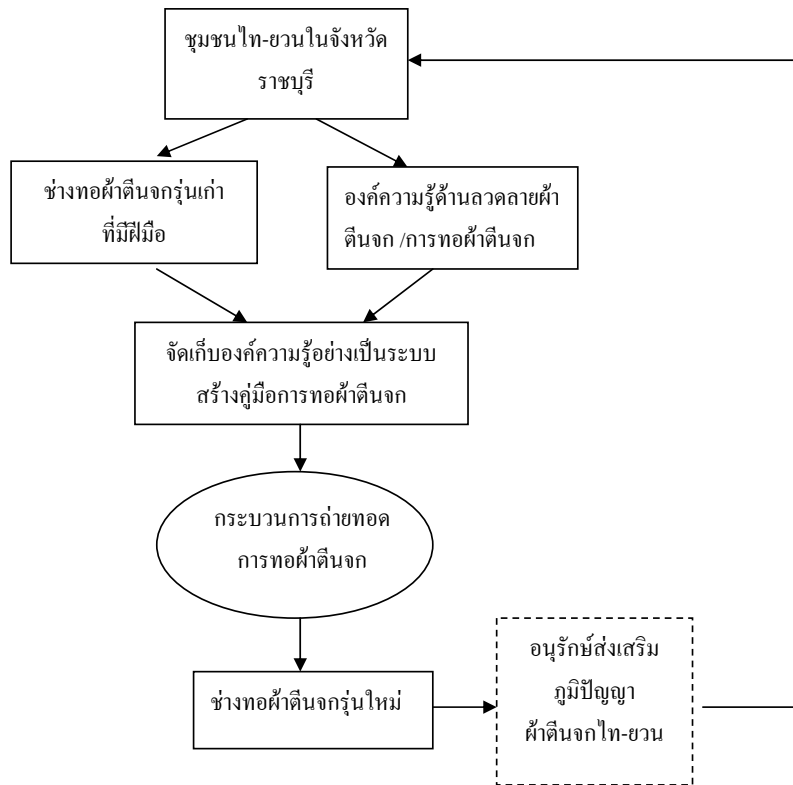
ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน และ ทวีศักดิ์ วังไพศาล (2556) ได้ศึกษาวิจัย การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า โรงเรียนเป็นแหล่งของความรู้ วัดเป็นแหล่งของ ภูมิปัญญา บ้านเป็นได้ทั้งแหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญา การถ่ายทอดการเรียนรู้ คือเรียนรู้จากคำสอนของศาสนา การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ กันระหว่างคนในชุมชน เรียนรู้จากพิธีกรรม ประเพณีและ วัฒนธรรม บุญธรรม ก้นยา (2555) ได้ศึกษาวิจัยกระบวนการ อนุรักษ์ผ้าทอพื้นบ้านในชุมชนตำบลน้ำอ่าง อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า การจะอนุรักษ์เพื่อรักษาให้คงอยู่ ต้องไม่เอาสายของที่อื่นมาปน ต้องให้มีการแต่งกายด้วยผ้า ทอพื้นบ้านในชุมชน มีการปลูกฝังและส่งเสริมให้เด็กรุ่นใหม่ เข้าใจและรักในประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้าน สร้างเด็กรุ่นใหม่ ให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน มีความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าพื้นบ้าน มีการบรรจุเรื่องการทอผ้าไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน ของโรงเรียน มีการจัดตั้งกลุ่ม/ศูนย์รับซื้อผ้าทอ มีสถานที่ จัดเป็นศูนย์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับลูกหลาน

ปัทมา สมพงษ์ (2551) ได้ศึกษาวิจัย การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษากลุ่มผลิตสินค้า ผ้าไหม อำเภอปรางค์ชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่าการ ถ่ายทอดความรู้การทำผ้าไหมมีความสำคัญในด้านการ อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และการถ่ายทอดทำได้ 2 ลักษณะคือ 1) ถ่ายทอดกันภายในชุมชน เป็นการ ถ่ายทอดระหว่างเครือญาติหรือครอบครัว 2) การถ่ายทอด จากภายนอกชุมชน เช่น เข้าร่วมการอบรมจากส่วนราชการ

วรรณมา โชคบรรดาลสุข และคณะ (2557) ได้ ศึกษาวิจัย การพัฒนากลยุทธ์การแข่งขันตามแนวทาง เศรษฐกิจสร้างสรรค์สำหรับผ้าทอพื้นเมืองในจังหวัดราชบุรี พบว่า การผลิตผ้าจากไท-ยวน ผลิตได้น้อยลงเพราะช่างทอ แก่ชราลง ลูกหลานสนใจการทอผ้าน้อยลง ช่างทอผ้ารุ่น

ใหม่ขาดความรู้ด้านลวดลายผ้าจาก ขอบทลวดลายง่าย ๆ ความละเอียดอ่อนลดลง ราคาผ้าสูงขึ้นเรื่อย ๆ เพราะมี พ่อค้าคนกลางแย่งกันซื้อผ้า ช่องทางการจัดจำหน่ายแคบ ส่วนใหญ่ขายอยู่ที่กลุ่ม/ศูนย์ทอผ้าและงาน OTOP การใช้ เทคโนโลยีเพื่อการประชาสัมพันธ์มีน้อย กลยุทธ์การแข่งขัน ของผ้าไท-ยวนคือ สถาบันการศึกษาจัดเก็บองค์ความรู้ลวด ลายผ้าจากโบราณ เผยแพร่องค์ความรู้ที่ถูกต้องสู่ช่างทอรุ่นใหม่พร้อมทั้งสร้างช่างทอรุ่นใหม่ ในการทอผ้า ไม่ว่าจะเป็น ผ้าของชาติพันธุ์ไท-ยวน หรือชาติพันธุ์อื่น ๆ คนทอผ้ารุ่นใหม่ ๆ จะไม่ค่อยรู้จักผ้าทอลายโบราณ แต่จะรู้จักเฉพาะ ลวดลายที่ตนเองผลิตอยู่บ่อย ๆ เท่านั้น ดังเช่นงานศึกษา ของ ชมพูนามู ชมพูพันธ์ และ สรินทร คุ่มเขต (2555) ที่ พบว่าการทอผ้าพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ จังหวัดเลย เช่นลวดลายผ้าของนางหาญนับวันจะค่อย ๆ หดคนสืบทอด ไป เพราะคนทอผ้ารุ่นใหม่รู้จักเฉพาะลวดลายที่ตนเองผลิต บ่อย ๆ เท่านั้น

จากการทบทวนงานวรรณกรรมและแนวคิดทฤษฎี ที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้ประยุกต์แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ ของ Marquardt (พรธิดา วิเชียรปัญญา, 2547) และ สมชาย นำประเสริฐชัย (2558) มาใช้กับงานวิจัยนี้ คือการ แสวงหาความรู้ (knowledge acquisition) ด้วยการ รวบรวมลวดลายผ้าตีนจกโบราณและวิธีการทอผ้าตีนจก จากนักวิชาการด้านผ้า ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นช่างทอผ้าตีนจก รุ่นเก่า นำมาบูรณาการจัดเป็นหมวดหมู่ (knowledge integration) แล้วทำการจัดเก็บองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ (knowledge storage) ในรูปแบบของเอกสารคู่มือการทอ ผ้าตีนจก จากนั้นทำการถ่ายทอด/เผยแพร่ความรู้ (knowledge transfer/ /dissemination) ด้วยการแจกจ่ายเป็น เอกสาร เผยแพร่บนเว็บไซต์ และจัดฝึกอบรมการทอผ้า ตีนจกแก่กลุ่มคนที่สนใจ เพื่อสร้างช่างทอผ้าตีนจกรุ่นใหม่ ขึ้นมา แสดงตามกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่ศึกษาหรือผู้รู้หลัก คือ ตำบลดอนแร่ ตำบลรางบัว และตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) จำนวน 15 คน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านรุ่นเก่าที่รู้จักลวดลายผ้าตีนจกโบราณ ช่างทอผ้าตีนจกรุ่นเก่า และนักวิชาการด้านผ้าตีนจกไท-ยวน ราชบุรี ลักษณะของข้อมูลเป็นบทถอดเทปจากการไปสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth-interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การจดบันทึกจากสิ่งที่สังเกตได้ จากภาพถ่าย จากผ้าตีนจกและอุปกรณ์ในการทอผ้าตีนจก และจากเอกสารต่าง ๆ รวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) คือผู้วิจัยเข้าไปฝึกหัดทอผ้าตีนจกไท-ยวนด้วยตัวเอง มีการตรวจสอบคุณภาพข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) โดยตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากการสังเกต จากทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง จากวิธี

การ และจากข้อมูล เชิงประจักษ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการรังสรรค์ข้อมูล (constructivism) ครอบคลุมประเด็นแบบองค์รวม (holistic)

ผลการวิจัย

1. องค์ความรู้ด้านลวดลายผ้าตีนจกไท-ยวนในจังหวัดราชบุรี

อุดม สมพร (2540) เป็นลูกหลาน ไท-ยวนท่านหนึ่ง ได้ทำการรวบรวมลายผ้าจกโบราณของชาวไท-ยวนที่อพยพมาอยู่ราชบุรี แล้วนำภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกมาถ่ายทอดสู่ลูกหลาน นับถึงช่วงปี 2537 มีจำนวน 8 ลาย คือ 1) ดอกเซีย 2) กาบ 3) หน้าหมอน 4) โกงแก้ง 5) กาบดอกแก้ว 6) โกงแก้งซ้อนเซีย 7) กาบซ้อนหัก 8) หักนกคู่ ต่อมาในปี 2538 อาจารย์อุดม สมพร ได้ออกแบบลายผ้าตีนจกใหม่โดยนำรูปทรงของดอกแคทรายมาสร้างเป็นลายผ้าจกลายที่ 9 ชื่อ ลายแคทราย

ในช่วงปี 2556-2558 เมื่อผู้วิจัยเข้าไปศึกษาการ

ทอผ้าตีนจกของช่างทอผ้าในตำบลคูบัว ตอนแร้ และรางบัว พบว่า กลุ่มบ้านคุณยายซ้อน กำลังหาญ อยู่ตำบลคูบัว นับเป็นตระกูลช่างทอผ้าตีนจกไท-ยวนที่มีฝีมืออีกกลุ่มหนึ่ง การทอผ้าตีนจกและการเรียกชื่อลวดลายมี 8 ลาย เช่นเดียวกัน แต่การเรียกชื่อลายมีความแตกต่างกันออกไปบ้าง ได้แก่ 1) เชียซ้อนหัก 2) เชียซ้อนเซีย 3) หักซ้อนหัก 4) โกงแก้ง 5) หน้าหมอน 6) เกี่ยวซ้อนกาบ 7) ซ้อนกาบ และ 8) หักดำ เป็นต้น

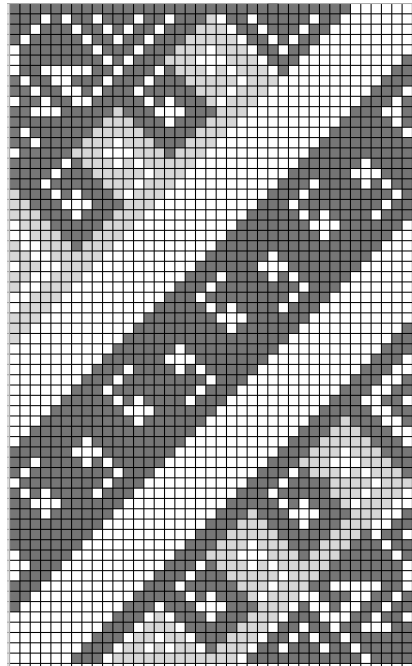
ในช่วงที่มีการฟื้นฟูและส่งเสริมการทอผ้าจกอย่างจริงจัง ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนได้จัดหาวิทยากร คือ อาจารย์สมบุญ คำยอด ประชาญ์ชาวบ้านมาเป็นวิทยากรสอนทอผ้าตีนจกให้ โดยอาจารย์สมบุญ คำยอด ได้นำผ้าจีนเก่า ๆ ของแม่ของยาย และของเพื่อนบ้านที่แขวนอยู่ตามรั้วบ้าน มาแกะลายตีนจกแล้วระบายลงในกระดาษกราฟ ทำให้ได้ลายผ้าตีนจกที่จัดเก็บอยู่ในกระดาษ (โหนด) มีความสะดวกที่จะนำไปสอนและถ่ายทอดให้กับผู้เรียนได้ครั้งละหลาย ๆ คน จึงนับเป็นบุคคลแรก ๆ ที่ทำให้องค์ความรู้ด้านลวดลายผ้าตีนจกที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน (tacit knowledge) ถูกนำออกมาเป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง (explicit knowledge) โดยแกะลวดลายผ้าตีนจกออกมาเป็นกราฟที่คนอ่านสามารถเข้าใจได้โดยทั่วไป และทำการถ่ายทอดได้ง่าย

ลวดลายผ้าจกไท-ยวนราชบุรีแบ่งกลุ่มลายได้ 2 ประเภท คือลายหลักและลายประกอบ ดังนี้

1. ลายหลัก เป็นลายขนาดใหญ่ที่ใช้จกอยู่ตรงกลางของตีนจก แต่ละตำบลหรือหมู่บ้านอาจเรียกชื่อไม่เหมือนกันแต่ละมีความคล้ายคลึงกัน เช่น ลายดอกเซีย ลายหน้าหมอน ลายโกงแก้ง ลายกาบดอกแก้ว ลายเกี่ยวซ้อนกาบ ลายหักซ้อนหัก หักนกคู่ หรือหักดำ เป็นต้น

2. ลายประกอบ ได้แก่ลายที่มีขนาดเล็กกว่าลายหลัก ลายประกอบจะถูกจัดตำแหน่งให้อยู่ 2 ข้างของลายหลักข้างละเท่า ๆ กัน เช่น ลายขอประแจ ดอกแก้ว มะลิเลื้อย ขอเหลียว กูด ต้นไม้ นกคู่กินน้ำร่วมเต้า ม้า คนหนามเตย และสะเปา เป็นต้น

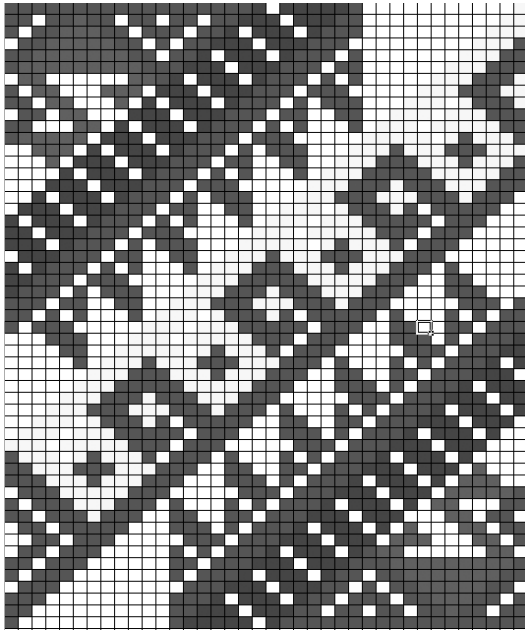
ลักษณะของลวดลาย จะมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติและวิถีชีวิต เช่น รูปต้นไม้ ดอกแก้ว มะลิเลื้อย รูปสัตว์ เช่น ม้า ช้าง นกคู่ที่กำลังกินน้ำร่วมกัน เป็นต้น

ลายโกงแก้ง มีลักษณะเป็นเส้นทำมุมสามเหลี่ยมต่อกัน มีลายกุดอยู่ในเส้นสามเหลี่ยม สาเหตุที่เรียกว่าโกงแก้ง เพราะว่ามีลักษณะโค้ง ๆ ก้ง ๆ

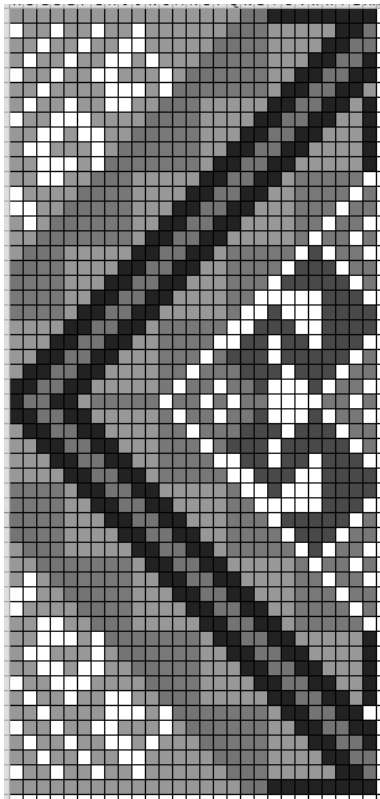
ภาพ 1 ลายโกงแก้ง

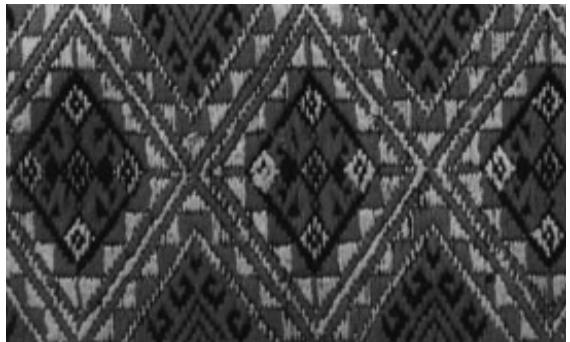
ลายโค้งแก่งชันเขี้ยว เป็นลายผสมระหว่างลายโค้งแก่ง และกับลายดอกเขี้ยว มีลักษณะเป็นเส้นทำมุมสามเหลี่ยม ต่อ ๆ กัน โดยมีลายกุดอยู่ในเส้นสามเหลี่ยม และซ้อนอยู่กับลายเขี้ยว

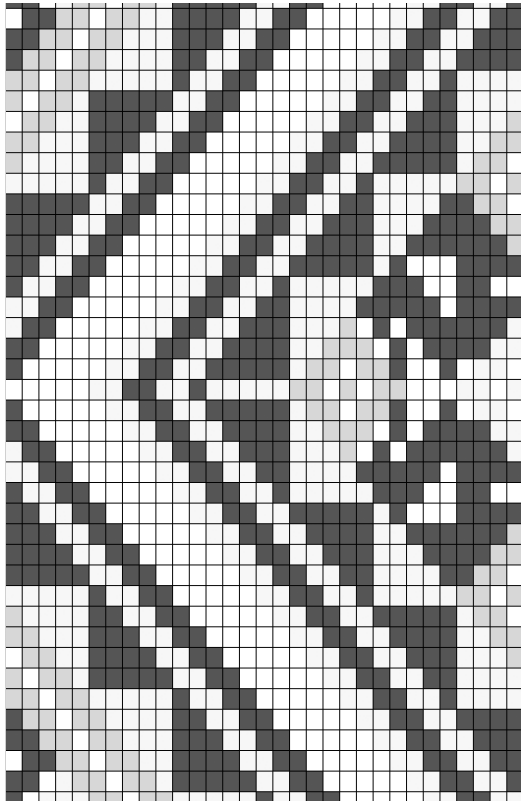
ภาพ 2 ลายโค้งแก่งชันเขี้ยว

ลายกาบ มีลักษณะเหมือนขนมเปียกปูน ด้านในมี ลักษณะคล้ายกับกาบของลำไยฝ่และมันก 4 ตัวนอนอยู่ในรัง

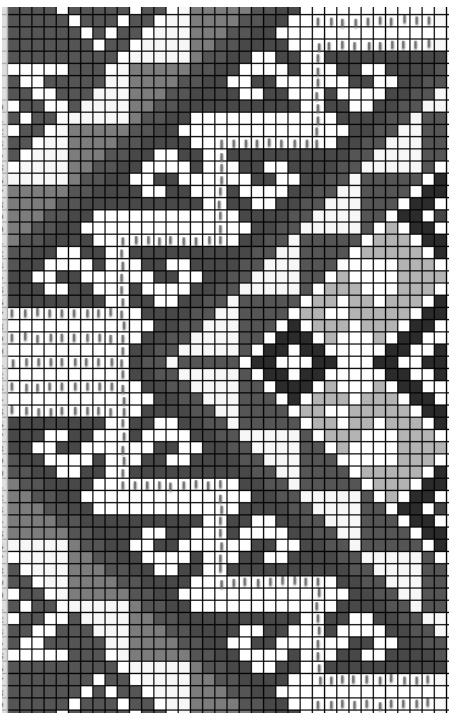
ภาพ 3 ลายกาบ

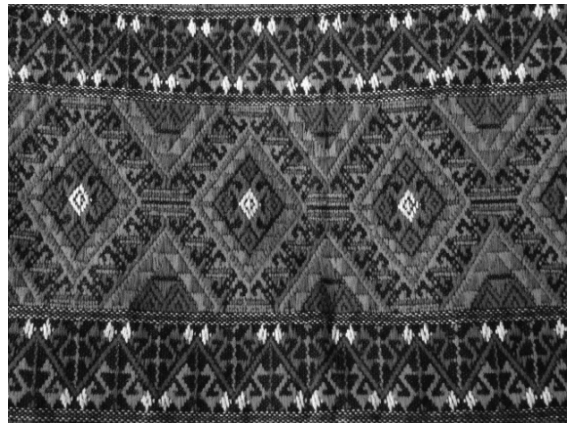
ลายเกี่ยวซ้อนกาบ เป็นลายกลุ่มบ้าน คุณยายซ้อนกำลังหาญ มีลักษณะเหมือนขนมเปียกปูน ด้านนอกจกเป็นกรอบสี่เหลี่ยม ด้านในเป็นลายกาบและมินิก 4 ตัวอยู่ในรัง

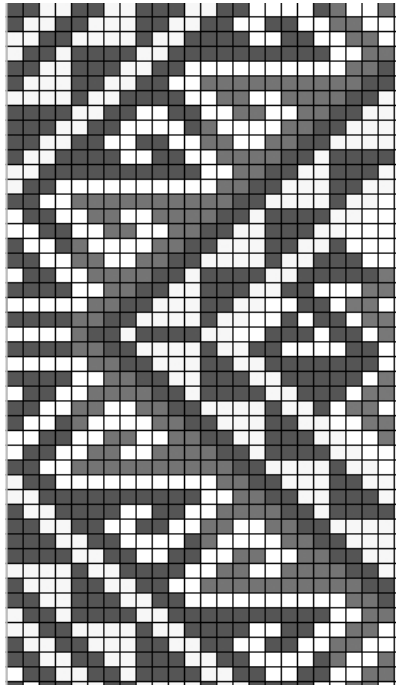
ภาพ 4 ลายเกี่ยวซ้อนกาบ

ลายกาบซ้อนหัก เป็นลายกาบผสมกับลายหัก รูปทรงเหมือนขนมเปียกปูน ด้านนอกเป็นลายหัก ที่เรียกว่าลายหักเพราะมีลักษณะหัก ๆ งอ ๆ ด้านในเป็นลายกาบ และมินิก 4 ตัวอยู่ในรัง

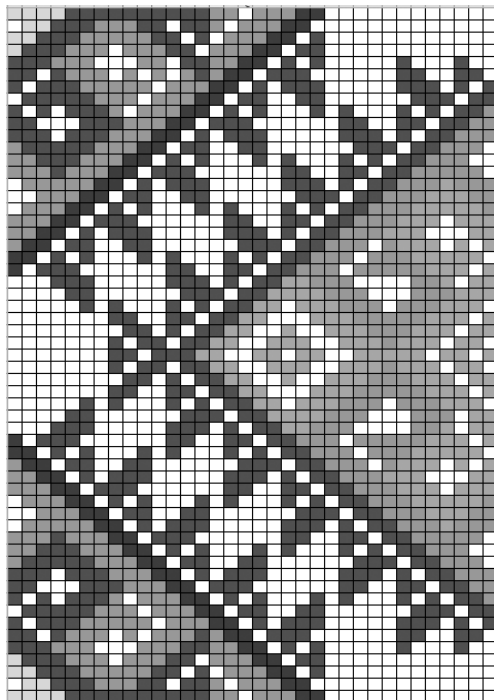
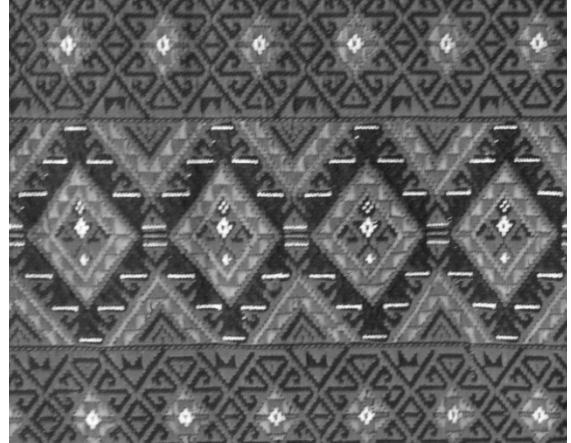

ภาพ 5 ลายกาบซ้อนหัก

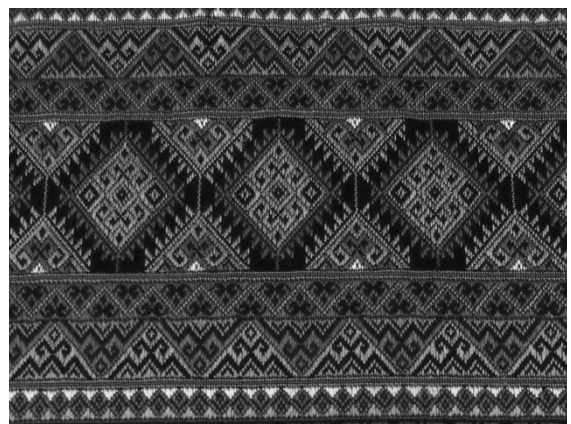
ภาพ 6 ลายกabdดอกแก้ว

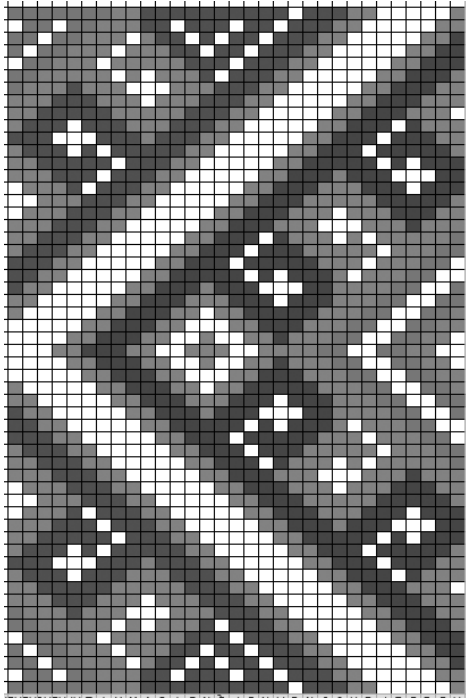
ลายกabdดอกแก้ว รูปทรงลักษณะเหมือนขนมเปียกปูน ด้านในมีนิก 2 ตัว และมีดอกแก้ว ส่วนด้านนอกเป็นลายกabd

ภาพ 7 ลายดอกเซีย

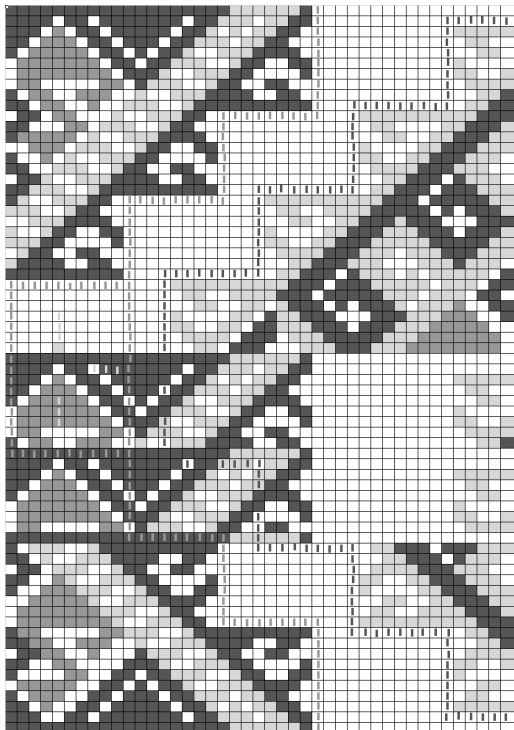
ลายดอกเซีย รูปทรงลักษณะเหมือนขนมเปียกปูน ด้านนอกจะมีเส้นขีดสั้นและขีดยาวสลับกันไป ชาวบ้านเรียกดอกเซีย ส่วนด้านในเป็นลายกabd (คล้ายยอดของใบผักกูด)

ภาพ 8 ลายหน้าหมอน

ลายหน้าหมอน รูปทรงลักษณะเหมือนขนมเปียกปูน
ด้านในเป็นลายกูด

ภาพ 9 ลายหั่นกนคู่

ลายหั่นกนคู่ เป็นลายผสมมีลายหักกับลายกูดผสมกัน
รูปทรงเหมือนขนมเปียกปูน ด้านในเป็นลายกูด มีนาคคู่อยู่
ตรงกลาง ด้านนอกเป็นลายหัก

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกไท-ยวน มี 2 ลักษณะคือ

2.1 เป็นการถ่ายทอดกันเองภายในครอบครัว โดยยายสอนแม่ แม่สอนลูก และลูกสอนหลาน วิธีการสอนใช้ปากต่อปากและจกผ้าให้ดู ผู้รับการถ่ายทอดต้องจดจำวิธีการทอและลวดลายต่าง ๆ ให้แม่นยำ ต้องหมั่นฝึกฝนบ่อย ๆ จนเกิดความชำนาญ ก็จะทอผ้าได้เก่งและสวยงาม อีกทั้งมีความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม ว่าหญิงสาวชาวไท-ยวน หากจะมีครอบครัวได้ จะต้องฝึกหัดทอผ้าให้เป็นจึงจะแต่งงานได้ เพื่อจะได้มีความรู้ไปทอผ้าให้แก่สมาชิกในครอบครัว ดังนั้น หญิงสาวชาวไท-ยวนในอดีต จึงได้รับการถ่ายทอดศิลปะในการทอผ้ามาจากบรรพบุรุษแทบทุกคน ต่อมา เมื่อสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง หญิงไท-ยวนรุ่นใหม่ไม่นิยมนุ่งผ้าซิ่น ความรู้ในการทอผ้าซิ่นตีนจกจึงไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป กอปรกับเมื่อคนแก่ทยอยเสียชีวิตไปองค์ความรู้ในการทอผ้าตีนจกก็ติดตัวไปด้วย ไม่ได้มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกหลานสืบมา

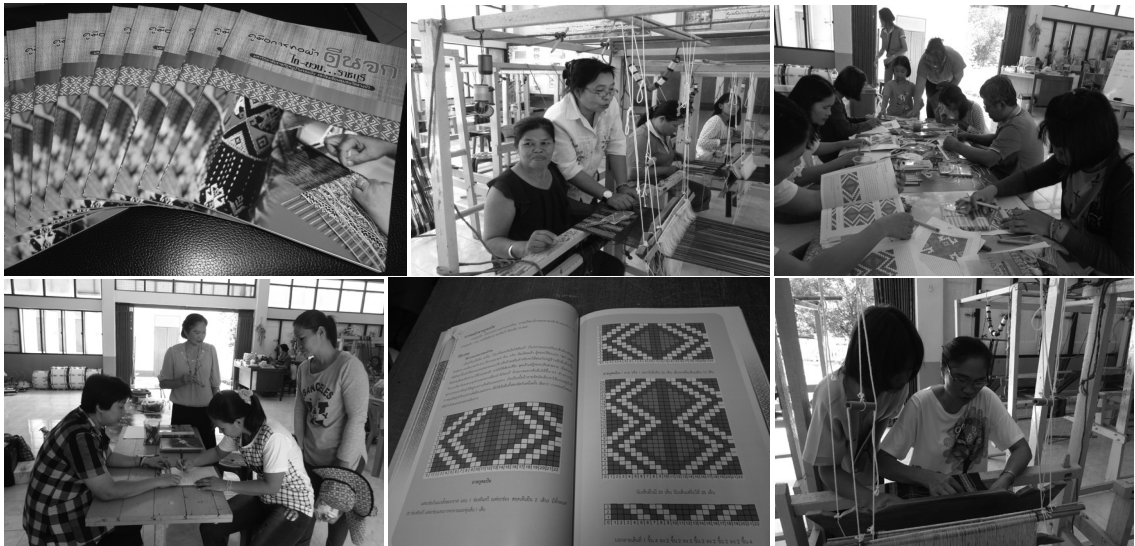
2.2 การถ่ายทอดจากภายนอกชุมชน

เมื่อความรู้ในการทอผ้าตีนจกไท-ยวนเริ่มขาดหายไป ส่วนราชการจึงเข้าไปฟื้นฟูวิธีการทอผ้าตีนจกให้แก่กลุ่มชาวบ้านไท-ยวนที่สนใจ โดยจ้างวิทยากรไปสอนการทอผ้าให้ตามหมู่บ้าน และให้โรงเรียนสังกัดสำนักงานประถมศึกษา ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ชาวไท-ยวนเปิดสอนวิชาการทอผ้าจกให้แก่แก่นักเรียน จึงนับเป็นการสร้างช่างทอรุ่นใหม่ ๆ ขึ้นมา อีกทั้งพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อผ้าตีนจกไปขาย ก็สอนการทอผ้าตีนจกให้แก่ลูกน้อง ดังนั้น ความรู้ในการทอผ้าจึงแพร่หลายออกไปกว้างขวางขึ้น จากญาติพี่น้องไปสู่เพื่อนบ้าน และส่วนใหญ่แล้วคนที่หัดทอผ้ามักจะมีใจรักและชอบการทอผ้า อีกทั้งมีเชื้อสายไท-ยวนอยู่ด้วยในสายเลือด จึงทำให้การเรียนรู้ง่ายและเร็วขึ้น

สำหรับการถ่ายทอดจากโครงการวิจัยนี้ เมื่อผู้วิจัยเข้าไปสำรวจและเก็บข้อมูลจากช่างทอผ้าตีนจกรุ่นเก่าและปราชญ์ชาวบ้าน ได้ทำการรวบรวมลวดลายผ้าตีนจก

โบราณแต่ละลวดลาย นำมาบูรณาการจัดหมวดหมู่และจัดเก็บอย่างเป็นระบบ จัดทำเป็นเอกสารคู่มือการทอผ้าตีนจกจำนวน 200 เล่ม จากนั้นนำไปเผยแพร่ให้กับกลุ่มชาวบ้านที่สนใจ ศูนย์ทอผ้า โรงเรียนที่มีการสอนทอผ้าจกระดับพื้นฐาน และเผยแพร่บนเว็บไซต์ อีกทั้งมีการจัดฝึกอบรมการทอผ้าตีนจกให้แก่ชาวบ้านที่สนใจ จำนวน 15 คน เวลาฝึก 4 วัน จำนวน 25 ชั่วโมง ใช้โรงเรียนชุมชนวัดรางบัวเป็นสถานที่ฝึกอบรม มีวิทยากรฝึกอบรม 2 คน เป็นอาจารย์สอนทอผ้าตีนจก 1 คนและเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีฝีมือในการทอผ้าตีนจกอีก 1 คน

ผลการจัดฝึกอบรม พบว่ามีผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นหญิง 14 คน เป็นชาย 1 คน มีอายุมากที่สุด 53 คน อายุน้อยที่สุด 12 คน ส่วนใหญ่มีอายุเกิน 40 ปีขึ้นไป จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับ ผู้เข้ารับการอบรม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม พบว่าผู้เข้าอบรมบางส่วนมีพื้นฐานความรู้ในการทอผ้าตีนจกได้ 1 ลาย บางส่วนทอเป็นแค่ลายประกอบเล็ก ๆ และบางส่วนไม่มีพื้นฐานในการทอผ้ามาก่อน สมาชิกที่มาอบรมส่วนใหญ่รู้จักแค่ลายเล็ก ๆ การได้มาเข้ารับการฝึกอบรมทำให้รู้จักลวดลายมากขึ้น เรียกชื่อลายได้ถูกต้อง มีความรู้เพิ่มขึ้น สามารถทอผ้าตีนจกลายพื้นฐานได้ และสามารถอ่านลายผ้าตีนจกอื่น ๆ ที่เป็นลายกราฟได้ จากการใช้แบบสอบถามที่เป็นแบบประเมินค่า (rating scale) 5 ระดับ เพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมพบว่าโดยภาพรวมแล้วมีความพึงพอใจต่อการอบรมอยู่ระดับมาก ด้วยค่าเฉลี่ย 4.15 เมื่อพิจารณารายชื่อ พบว่าวิทยากรสามารถสอนการทอผ้าให้เข้าใจได้มาก เป็นอันดับ 1 ด้วยค่าเฉลี่ย 4.38 รองลงมา คือสถานที่ฝึกอบรมมีความเหมาะสมมาก ด้วยค่าเฉลี่ย 4.25 จำนวนชั่วโมงที่อบรมมีความเหมาะสมมากด้วยค่าเฉลี่ย 4.13 ได้รับความรู้จากการมาฝึกอบรมทอผ้ามาก ด้วยค่าเฉลี่ย 4.13 และอุปกรณ์ที่ทอผ้า เส้นด้ายเส้นไหมจัดเตรียมไว้อย่างเพียงพอ ด้วยค่าเฉลี่ย 3.87

ภาพ 10 บรรยากาศการจัดฝึกอบรมทอผ้าตีนจก โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว จ.ราชบุรี

ปัญหาของการจัดฝึกอบรมครั้งนี้พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมบางส่วนมีเวลาไม่เพียงพอที่จะอยู่ฝึกอบรมจนครบหลักสูตร บางคนมีพื้นฐานในการทอผ้าตีนจกได้บ้างแล้วก็ไม่สนใจที่จะอยู่ฝึกอบรมจนครบหลักสูตร ประกอบกับก็ทอผ้ามีขนาดเล็ก เส้นด้ายย่นเล็กและถี่เกินไป จึงเป็นปัญหาสำหรับผู้สูงอายุ สายตามองไม่เห็นเส้นด้าย จึงไม่สามารถอยู่ฝึกอบรมจนครบหลักสูตรได้

สรุปและอภิปรายผล

ในอดีตการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกไทยวน เป็นการถ่ายทอดกันเองภายในครอบครัว จากยายสู่แม่ จากแม่สู่ลูกหลาน สอนด้วยวิธีการบอกปากต่อปาก และจกผ้าให้ดู เป็นการทอผ้าเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวสวมใส่ ทอให้กับคนที่ตนรักและนับถือ ไม่ได้ทอเพื่อการซื้อขาย สอดคล้องกับแนวคิดการสร้างและพัฒนาความรู้ผ่านกระบวนการ SECI ของ IKujiro Nonaka (สมชาย นำประเสริฐชัย, 2558) ที่กล่าวว่า socialization เป็นกระบวนการสร้างความรู้จากการแลกเปลี่ยนผ่านกระบวนการทางสังคม เช่น การอยู่ร่วมกัน กระบวนการนี้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและสร้างความรู้แฝงในระดับบุคคล แต่การถ่ายทอดวิธีนี้อาจมีจุดอ่อนได้ คือผู้รับการถ่ายทอดก็ยังคงเก็บไว้เป็นความรู้แฝงต่อไป เพราะไม่ได้นำความรู้ขึ้นมาเผยแพร่สู่บุคคลภายนอก และไม่ได้มีการจดบันทึกไว้เป็น

ลายลักษณ์อักษร ความรู้แฝงที่มีอยู่นั้นมีโอกาสที่จะหายสาบสูญได้ หากการถ่ายทอดนั้นขาดช่วงขาดตอนไป

ปัจจุบันการถ่ายทอดขยายวงกว้างขึ้น ไม่ได้ถ่ายทอดเฉพาะเครือญาติในครอบครัวอีกต่อไป แต่ยังมีการถ่ายทอดออกสู่บุคคลภายนอก เช่น มีการสอนทอผ้าจากระดับพื้นฐานในโรงเรียน พ่อค้าคนกลางสอนทอผ้าให้กับลูกน้องที่รับจ้างผลิต และยังมีการสกัดความรู้ลดทอนผ้าจกออกมาเป็นลายกราฟ เพื่อง่ายต่อการจดจำลดทอน ง่ายต่อการทอถ่ายทอดได้กว้างขวางขึ้นและได้จำนวนมากขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ IKujiro Nonaka (สมชาย นำประเสริฐชัย, 2558) ว่าเป็นกระบวนการสกัดความรู้จากตัวบุคคล เปลี่ยนรูปความรู้แฝงที่อยู่ในตัวบุคคล ให้กลายเป็นความรู้แบบชัดแจ้งที่สามารถถ่ายทอดและจัดเก็บได้ สอดคล้องกับงานศึกษาของ ปัทมา สมพงษ์ (2551) ที่พบว่า การถ่ายทอดการทอผ้าไหมของกลุ่มผลิตสินค้าผ้าไหม อ.ปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา มีการถ่ายทอดระหว่างเครือญาติหรือครอบครัว และถ่ายทอดจากภายนอกคือมีส่วนราชการมาจัดอบรมให้

สำหรับการถ่ายทอดของคณะผู้วิจัยในครั้งนี้เป็นการถ่ายทอดจากภายนอกสู่ชุมชนชาวไทยวนและที่ไม่ใช่เชื้อสายไทยวน โดยเข้าไปจัดฝึกอบรมการทอผ้าตีนจกให้แก่กลุ่มชาวบ้านในตำบลรางบัวที่ยังทอผ้าตีนจกไม่เป็น แต่มีความสนใจ เพราะฉะนั้นชาวบ้านตำบลรางบัวเกิดกระแสดความตื่นตัวที่ต้องการจะฝึกหัดทอผ้าตีนจกเพื่อ

นำมาประกอบอาชีพ เพื่อสร้างรายได้ให้ครอบครัว สอดคล้องกับแนวคิดของ Marquardt (พริธิดา วิเชียรปัญญา, 2547) ที่กล่าวว่า การจัดเก็บและค้นคืนความรู้ต้องอาศัยการจัดการที่สามารถส่งมอบให้กับผู้ใช้ได้อย่างชัดเจน ถูกต้อง ทันเวลา และเหมาะสมกับความต้องการ จึงนับว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้องค์ความรู้ในการทอผ้า มีการถ่ายทอด แบ่งปัน เผยแพร่ และมีการแลกเปลี่ยนความรู้ จากต้นทางไปยังปลายทางความรู้ ได้ในเวลาตรงกับความต้องการพอดี

ในการฝึกอบรมครั้งนี้ พบปัญหาว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมบางคนที่มีพื้นฐานการทอผ้าตีนจกมาบ้างแล้ว ไม่อยู่ฝึกอบรมจนครบหลักสูตร อาจเป็นเพราะการฝึกอบรมเป็นการสอนแค่ลายพื้นฐานเท่านั้น ซึ่งเป็นความรู้ที่ทำเป็นอยู่แล้ว สอดคล้องกับ ที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ (2552) ได้พูดถึงจิตวิทยาในการสร้างแรงจูงใจ ว่าการสร้างแรงจูงใจให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ได้ดี ก็ต่อเมื่อความรู้ที่มีความเหมาะสมกับระดับการเรียนรู้ของตนเอง ส่วนการที่ผู้เข้ารับการอบรมบางคนไม่มีเวลาว่างเพียงพอที่จะอยู่ฝึกอบรมให้ครบหลักสูตร บางคนมีปัญหาด้านสายตาจึงฝึกอบรมต่อไม่ได้ เนื่องจากอุปกรณ์ที่ทอผ้าเส้นด้ายยีนมีขนาดเล็กและถี่เกินไป จึงเป็นปัญหาสำหรับผู้ใหญ่ที่มีอายุมาก สอดคล้องกับ พะยอม วงศ์สารศรี (2545) ที่กล่าวว่า การฝึกอบรมจะประสบความสำเร็จ บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ผู้รับการฝึกอบรมจะต้องมีความพร้อม และมีความสามารถที่จะรับความรู้ใหม่ ๆ การเตรียมอุปกรณ์อย่างพร้อมเพรียงและเหมาะสม ย่อมช่วยให้การฝึกอบรมประสบความสำเร็จได้ดี

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น สร้างหลักสูตรวิชาชีพพระยาสี้นและจัดฝึกอบรมการทอผ้าตีนจกอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง จนสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้
2. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด พัฒนาชุมชน สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ช่วยกันรณรงค์ให้ทั้งผู้ผลิตและผู้จำหน่ายควบคุมคุณภาพมาตรฐานผ้าตีนจกไทยวนราชบุรี และรณรงค์ให้สวมใส่ผ้าตีนจกไปทำงาน และสวมใส่ในเทศกาลวันสำคัญต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำการศึกษาเรื่องการพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพพระยาสี้นสำหรับการทอผ้าตีนจกเพื่อการประกอบอาชีพ โดยเริ่มตั้งแต่มีการสำรวจ พัฒนาหลักสูตร ทดลองใช้ และประเมินผลหลักสูตร เพื่อให้ได้หลักสูตรการทอผ้าตีนจกที่มีคุณภาพและสามารถนำไปใช้ได้ผลจริง

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). แบบรายงานผลการคัดสรรสินค้าและบริการด้านวัฒนธรรม จำนวน 5 รายการ ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี ค้นเมื่อ 18 มกราคม 2559 จาก <http://www.m-culture.go.th/saraburi/images/pic/dokkaopansa/Resumphator.pdf>
- เขตรัฐ พ่วงธรรมรงค์. (2553). *รายงานการวิจัยเรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ผ้าจาก กรณีศึกษาจังหวัดราชบุรี. คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.*
- ชมพูนาฏ ชมพูพันธ์ และ สรินทร คุ่มเขต. (2555). นางหาญ : การถ่ายทอดภูมิปัญญาลายผ้าทอ พื้นบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ. บทความนำเสนอ จากการประชุม งานอุบลวัฒนธรรม ครั้งที่ 2 วันที่ 27-29 มกราคม 2555 ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- บุญธรรม กันยา. (2555). กระบวนการอนุรักษ์ผ้าทอพื้นบ้านในชุมชนตำบลน้ำอ่าง ตำบลน้ำอ่าง จังหวัดอุดรธานี. บทความในการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ 25 มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ 4-5 ตุลาคม 2555.
- ปัทมา สมพงษ์. (2551). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษากลุ่มผลิตสินค้าผ้าไหม อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารห้องสมุด*, 52(1), 65-78.
- พะยอม วงศ์สารศรี. (2545). *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพฯ : สุภา.
- พรธิดา วิเชียรปัญญา. (2547). *การจัดการความรู้ : พื้นฐานและการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพฯ : ธรรมมลการพิมพ์.
- ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน และทวีศักดิ์ วังไพศาล.(2556). การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้. *วารสารสยามคนกวี*, 18(3), 45-55.
- ลออ ไชโยธา. (2553). ศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมชุมชนตำบลโคกจาน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, 4 (1), 19-28.
- วรรณมา โชคบรรดาลสุข กุลยา อนุโลก และ วรลักษณ์ ทองประยูร. (2557). *รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนากลยุทธ์การแข่งขันตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์สำหรับผ้าทอพื้นเมืองในจังหวัดราชบุรี. คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.*
- สมชาย นำประเสริฐชัย. (2558). *การจัดการความรู้*. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2552). *การจัดการความรู้* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- เสรี พงศ์พิศ. (2547). *ร้อยคำที่ควรรู้*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- อุดม สมพร. (2540). ภูมิหลังไท-ยวนในจังหวัดราชบุรี. *วารสารศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นราชบุรี*, 1(1), 17-22.